

Liberalizm ve Özgürlüklerin Seçimi*

Fritz Machlup**

Bu incelemenin birinci versiyonu ilk defa 1955'te Profesör F. A. Hayek'in Claremont Men's College'da başlattığı konferanslar dizisinde sunuldu. Ben o yıllardan itibaren bu çalışmayı değişik kolej ve üniversitede yapılan birçok toplantıda sundum ve dinleyicilerimden aldığım yorum ve sorular üzerine çalışmayı birkaç konuyu kapsayacak kadar genişlettim. Çalışmamı yayımlatmayı uygun bir zamana bıraktım. Hiç kuşkusuz bu uygun zamanın, 45 yıllık dostum olan ve kendisine çok şey borçlu olduğum F.A. Hayek'in anısına çıkarılan sayının hazırlanma aşamasından başka bir tarih olamazdı.

Liberaler ve liberalizm üzerine birbiriyle çelişen bir düşünceler koleksiyonunu ortaya koymak kolaydır. Hemen ilk incelemede görülecektir ki, bu konuyla ilgili yazarlar ya ne hakkında konuştuklarını ya da birbirinden farklı insan ve düşünceler hakkında konuşmaya karar verdiklerini bilmemektedirler. Liberalizmin anlamı, zamana göre değişkenlik gösterir, fakat bu anlam farklılığı daha çok ülkeler arasında ortaya çıkar. Bu farklılıklar, bir yandan kıta Avrupası için, diğer yandan da Amerika Birleşik Devletleri için sözkonusudur.

Bölgesel Açıdan İnceleme

Kısa bir inceleme bunu (yukarıdaki bilgileri) teyit edecektir. İsviçre belgeleri ve gazetelelerine bakıldığında, örneğin *Zürcher Zeitung* ve *Schweizerische Monatshefte*'ye baktığınızda göreceksiniz ki, "liberaler" sosyalizmin her

versiyonuna karşıdırlar ve hükümetin müdahalesini hatırlatacak her durumu da eleştirirler. Sağ'dan Sol'a kadar Alman belgeleri ve periyodik yayımları incelendiğinde, liberalerin fiyat ve üretim kontrolünden nefret ettikleri ve bu kontrolü kaldırdıkları gözlenecektir. Yıllarca Alman Ekonomi Bakanlığı görevini sürdürmüş ve daha sonra da başbakanlık yapmış olan Dr. Ludwig Erhard, denetime tâbi olmayan ekonomiyi savunduğu, hükümetin her türlü ekonomik plânlaması ile sosyalist ve bürokratlar tarafından alınan kontrol önlemlerine karşı mücadele verdiği için dostları ve muhalifleri tarafından bir liberal olarak tanımlanmıştır.

Kuzey Avrupa'ya döndüğümüzde, örneğin Norveç'e baktığımızda, bu ülkenin son zamanlara kadar sosyalist bir yönetime sahip olduğu, her alanda olduğu gibi fiyat ve yatırımlar konusunda da kontrol politikası izlediğini görebiliriz. Buradaki muhalefeti oluş-

** (1902-1983) İktisat Profesörü

turan liberaller, ulusu bir tahribattan kurtaracak yegâne yolun, serbest girişim ekonomisi ile hükümetin iyi niyetli ve fakat kötü tasarlanmış müdahalelerinden kurtulmak olduğunu haykırırlar. Haftalık liberal *Farmand* dergisine veya Norveç'in sosyalist yazınlarına gözüktüğümüzde, liberallerin anti-sosyalist, sosyalistlerin ise anti-liberal olduğunu kuşkudan uzak bir biçimde görebiliriz. Aynı öykü zamanın Fransa'sı için de geçerlidir. Zamanın Fransa'sında liberal programa sahip hiçbir politik parti yoktu ve burada liberalizm uygulanma kabiliyeti olmayan bir ideal olarak görülürdü. Bazı sanayiciler, güçlü sendikalizm, yüksek vergiler ve sosyalizme karşı olduğu gerekçesiyle liberal öğretiyi desteklerlerdi.

Durum İngiltere'de o kadar açık değildir. İngiltere'de Liberal Partinin varlığı, bu partiye üye olma durumuyla, anti-sosyalist ve anti-müdahaleci olma anlamında liberal olma durumunu birbirine karıştırmaktadır. Liberal Parti, İşçi Partisine muhalif olmasına karşın, 20. yüzyılda anti-müdahaleciliği savunmamıştır. Yine de İngiltere'de liberal olarak bilinen bir kimsenin diğerlerinden daha çok *laissez faire*'in lehinde olma olasılığı vardır.

Birleşik Devletlere gelince, orada tamamıyla daha farklı ve karmaşık bir tabloyla karşı karşıya kalırız. Bir kuşak öncesine kadar, görüşleri ne olursa olsun herkes liberal tanınmak isterdi. Uzun zaman onur verici bir kimlik taşıyan liberalizm, kuşkuyla yok edici bir sığara dönüşmüştü. Bugün Amerika'da liberal terimi yaygın olarak pembe ile kırmızı arasında bulunan politik bir rengi anlatmak için kullanılır. Birçokları onu, "komünist yoldaş"ın anlamdaşı olarak kullanır. Amerika'da bir gazete başyazarı eğer bir kimseyi küçümsemek isterse, onu "liberal entelektüel" olarak takdim eder. Bu, *Baltimore Sun*'da hergün rastlanılan bir durumdur.

Fakat, 1930 ve 1940'larda New Deal programını savunan, yoksulları destekleyici

ekonomik politikaları onaylayan, sendikaların güçlendirilmesinden yana olan ve fiyat ve rant kontrolünü savunan bir Amerikalı liberal olarak adlandırılırdı. Kısacası, bir Amerikalı liberal, bir Avrupalı liberalin herşeyi ile muhalif olduğu bir kişiydi. Amerika'da bir liberal, Kıta Avrupasında bir anti-liberal; Kıta Avrupasında bir liberal ise, Amerika'da bir anti-liberal pozisyonunda idi. Bazı insanlar bu durumu, yabancı literatürü bilmemenin veya literatür yalıtımcılığın yarattığı bir terminolojik paradoksla açıklamaya çalıştılar. Bu, olayın aşırı bir basitleştirilmesidir. Tarihsel ve semantik başka açıklamalar da bulabiliriz. Birazdan göreceğiz ki, liberalizmin tarihî, taban tabana zıt yönelimlerle ilgili gelişmelere yol açan bazı gerçek çelişkileri ortaya koymaktadır.

Tarihsel Bir İnceleme

"Liberal" terimi köken itibarıyla İspanya'ya aittir. Orada, 1812 yıllarında muhafazakârlar anayasal partiyi anlatmak için *vosotros liberales* sözcüklerini kullanırlardı. Bununla birlikte sözkonusu düşünce daha eskidir; John Locke, XIX. yüzyıl liberalizminin politik, ekonomik ve sosyal ilkelerinin kurucu babası olarak adlandırılmıştır¹.

Hiç kuşku yok ki liberalizm, ilk önce hükümet müdahalesinden özgür olma (kurtulma) olgusu üzerinde durmuştur². Liberalizm bireycilikti; devletin kendisiyle bireysel özgürlükleri birçok aktivite bakımından kısıtlayan, bireyin kendine güvenini, öz sorumluluğunu, öz saygısını ve kendi kendini var et-

¹ Goetz Briefs, "Staat und Wirtschaft im Zeitalter der Interessenverbände", in *Laissez-Faire Pluralismus*, Berlin, 1966, s. 19.

² Liberalizmin en iyi tarihçilerinden biri, liberalizmi, ahlakî, dinsel, düşünsel, sosyal ve ekonomik alanlara yapılan "zorlayıcı müdahaleler"in tümüne muhalefet olarak tanımlar. O, liberalizmin gelişmesinin erken aşamasında liberalizmin güçlerinin, devlet müdahalesinin sınırlandırılmasıyla ilgili önemli problemler üzerinde yoğunlaştığını ifade eder. Guido de Ruggiero, "Liberalism" *Encyclopedia of Social Sciences*, New York, 1833, Cilt 9.

mesini azaltan zorlayıcı sınırlamalar üzerine vurgu yapardı.

Bireyci liberalizmin başarısının yayılmasından sonra büyük bir ayrışma meydana geldi. Bu da, sözde “organik liberalizmin” ortaya çıkmasıdır. Birincisi, tekil bireylerin özgürlükleri üzerine vurgu yaparken, ikincisi örgütlenmiş birey gruplarının özellikleri üzerinde durur. Özellikle, Cobden ve Bright gibi Manchester liberalleri tarafından temsil edilen bireyci liberalizm, serbest ticaret, serbest piyasa ve serbest girişim için mücadele vermiştir. Thomas Hill Green ve L. T. Hobhouse tarafından temsil edilen organik liberalizm ise, temelde, işçilerin özgür işbirliği için kavga vermiştir. Bazen bireyci liberaller, organik liberalizmi, liberalizmin cazibeli bayrağını kendi amaçları için çalan kollektivist ve eşitlikçi yaklaşım olarak tanımlarlar.

Fakat, hâlâ eşitliğin, gelir ve servet eşitliği değil de, yalnızca insanlara yasa önünde eşit muamele etmek biçiminde ele alındığı süreçte, eşitlik ile özgürlük arasında ahenkli bir bağın kurulabilmesinin olanaklı olacağına dair yaygın bir inanç vardı. Başka bir anlamıyla, eşitlik ve özgürlük kısmen birbirini tamamlayıcı, kısmen de birbirine zıt olarak görülürdü. Hatta Harold Laski gibi bir sosyalist, liberalizm kavramının gelir eşitliği düşüncesini içerecek kadar genişlemesi düşüncesini frenledi. Kaldı ki çoğu kere o, bireysel özgürlükten daha ziyade gönlünü gelir eşitliğine vermiştir. O, eşitsizlik sıkıntısı karşısında özgürlüğün bir şey ifade edemeyeceğini söyler. Fakat o, iki düşünce arasında sosyal amaçlar açısından bir uyumsuzluk görmese de, yine de bu iki düşünceyi birbirinden ayrı tutar³.

³ İngiliz liberalizminin devlet ile birey arasındaki karşıtlığa daha önceki vurgu yapma sürecinden sosyal devleti kabulüne kadar olan gelişmesi konusunda Laski'nin düşünceleri önemlidir. Laski'ye göre, “liberalizm denilen düşünceler külliyatı, sınırlandırmanın arzu edilmezliği üzerinde durur

Birbiriyle çelişen bu iki düşünceyi, çelişkilerini gidermeden ve ihtilâf durumunda hangisinin önceliğe sahip olacağına karar vermeden, bir politik programda birleştirmek oldukça kötü bir durumdur. Özgürlük kavramını anti-müdahalecilikten “etkin güç” durumuna dönüştüren Avrupalı sosyalistler ile Amerikalı Liberallerin yaptığı gibi, bu iki düşünceyi kavramsal olarak birleştirmek daha kötüdür. Bu doktrin, Fransız politika felsefecisi Paul Janet ile başlayarak 1878’de birçok sosyalist arasında kabul gördü ve Amerikalı filozof John Dewey’nin “özgürlük, belirli şeyleri yapmaya dönük etkin güçtür” biçimindeki ifadesinde kendini buldu. Müdahalenin olmaması düşüncesinin etkin güç düşüncesiyle birleşmesi (çoğunlukla bu satın alma gücü anlamına gelir), karışıklığın yayılmasından başka bir anlam ifade etmedi. Bu konu hakkında daha çok şey söyleme zorunda olacağız. Bu noktada yalnızca şunu ifade edelim ki, bu, Amerikan ve Avrupalı liberallerin farklı yönere kaydığı temel konulardan biridir. Bu konuyu tasvir etmek için yargıç William O. Douglas’ın *An Almanac Liberty* (1954, s. vi.) adlı eserindeki şu cümleyi alıyorum; “yeme özgürlüğü ile konuşma özgürlüğü aynı seviyededir.”

Şimdiki terminolojik paradoksları açıklayabilen özgürlükçü hareketin tarihsel gelişiminde diğer başka öğeler de vardır. Ben, temelde bir ondokuzuncu yüzyıl liberalinin, bir reformcu ve ilercici ile özdeş olduğunu göstermeye çalış-

ve özgürlük düşüncesi hem eşitlik ve hem de adalet düşüncesinden ayrılmıştır.” Bu değişiklik sadece liberalizmin birçok amacının İngiltere’de gerçekleşmesinden sonra meydana gelmiştir. Bireysel özgürlükler üzerindeki engellerin kaldırılmasıyla uğraşan 1600 ile yaklaşık 1780 arasındaki demokratik dalgalanma, 1780’den sonra eşitlikçi koşulların bilinçli olarak yaratılmasına vurgu yapmaya başlamıştır. Böylece, “ondokuzuncu yüzyılın liberal devleti yerini tedricen yirminci yüzyılın sosyal hizmet devletine bırakmıştır. Bu gelişme, sosyal adalet adına özgürlük idealinin tekrar eşitlik idealine katılması olarak tanımlanabilir.” Harold Laski, “Liberty” *Encyclopaedia of Social Science*, New York 1933, Cilt 9, s. 443.

şıyorum. O, kurumsal değişikliğin lehinde olan bir liberaldi. John Stuart Mill (1865)'in deyişiyle, "liberal, yönetim ilkeleri açısından ileriye bakan kimsedir; bir Tory (Muhafazakâr Parti üyesi. ç.n.) ise geriye bakan kimsedir".

Kuşkusuz Mill, bununla bir liberali tanımlamayı istememişti. Her değişim veya reform, halkın özgürlüğünü artırmaz ve bir liberal de, kesin olarak liberal olmayan reformların lehinde olmak zorunda değildir. Liberal olmayan bir toplumda bir liberal, özgürlükleri elde etmek için reformcu olmak zorundadır; bir liberal toplumda ise o, özgürlükleri korumak için muhafazakâr olmalıdır. Klâsik liberalizmin en revaçta olduğu yıllarda "radikal reformcular", liberal olmayan kısıtlamalar ve müdahalelerin kaldırılması için mücadele verdiler. Devam eden bir radikal reformcu olarak bu liberal düşünce, güçlüydü ve muhtemelen kavrama katkıda bulundu. Bu, Amerika'da o kadar yaygındır ki, bütün radikal reformcular liberaldirler.

Sonuç olarak, iyi liberaller, itaatsizliği yüzünden devlet ve toplum tarafından tehdit edilenleri savunanlardan daha çok, başkalarının düşüncelerine ve görüşlerine saygı ve hoşgörü gösterirler. İyi bir savunma avukatı kendi müvekkilinin sempatisini kazanır. Böylece, sosyalist ve liberal olmayan görüşlerin hoşgörü ve savunması, birçok iyi liberalin bu görüşler bakımından sempatisini kazanmış olabilirler; fakat onun aslen ait olduğu pozisyonla birlikte savunulan diğer bir pozisyona onun gözlerini kapamış olabilirler.

Sahte (Fuzzy)⁴ Liberalizm

Böylece, liberalizmin anlamıyla ilgili bugünkü karışıklığı birçok gelişmede izleyebiliriz:

⁴ Daha iyi anlaşılması için, "fuzzy" sözcüğünü Türkçe'ye "sahte" olarak çevirdim. Bunu yaparken F. A. Hayek'in "sahte" (false) bireycilik - "doğru" (true) bireycilik ayrımından esinlendim. Böyle bir ayırım için bkz. F. A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, London, 1949, s. 22-23 (çn.).

1) İşbirliği yapma (koalisyon) özgürlüğüne olan liberal talep, bireysel özgürlüklerle çelişik durumdaki kollektivist özgürlükleri savunan sendika ve grupların sınırsız özgürlük talebine kadar genişledi; bu sahte liberalizmdeki *kollektivist* bir çizgidir.

2) Liberalizmin yasa önünde eşitlik talebi, gelir (maddi) eşitliğine kadar genişletildi ki, bu yöndeki önlemler bireysel özgürlüklerle uyumsuz; bu sahte liberalizmdeki *eşitlikçi* çizgidir.

3) Bireysel özgürlüğe olan liberal talep, zorlayıcı müdahalenin olmaması düşüncesinden, bireylerin birşey yapmaya veya sahip olmaya ilişkin etkin güçlerinin artırılması ve eşitlenmesine kadar genişletildi. Bu yöndeki önlemler de bireysel özgürlüklerle uyumsuzluk içindedir. Bu da sahte liberalizmdeki *yeni-den dağıtıcı* çizgidir.

4) Önceden sınırlanmış güçlerin serbest bırakılması yoluyla toplumun refahının artırılmasına ilişkin ilerici ve radikal reformlar, kollektif refahın artırılmasına ilişkin reformlara dönüştürüldü ki, bu da bireysel özgürlüklere aykırıdır. Bu ise sahte liberalizmdeki *radikal müdahalecilik* çizgisidir.

5) Muhalif görüşlere hoşgörü gösterilmesine ilişkin liberal talep, ister komünist olsun ister başka şey, muhaliflerin haklarının savunulmasına ilişkin liberal yaklaşım, gerçek olarak sosyalist düşüncelerin desteklenmesine kadar genişletildi ki, bu da temelde bireysel özgürlüklerle çelişir. Bu da sahte liberalizmdeki *yoldaşlık* (fellow-travelling) anlayışıdır.

Amerikalılar, orijinal liberal pozisyonun bozulmasına ilişkin bu açıklamaları şimdi liberalizm olarak tanımlıyorlar. Liberalizmin lehinde veya aleyhinde olan birçok Amerikanın, klâsik yazınlardan habersiz olarak liberalizmi savunmaları yukarıdaki düşünceleriyle çelişmez. Ben, herhangi bir kimsenin cahil olma hakkını elinden almak istemiyorum. Fakat şuna inanıyorum ki, liberalizmin tarih-

sel gelişmeleri ve aktarımsal çelişkilerine karşın, eğer sözde Amerikalı entellektüeller yabancı literatürü kapsayan kitapları okuyacak kadar entellektüel olsalardı, Amerikan liberalizmi o kadar çok sahte olmazdı. Onlar öğrenmiş olacaktı ki, Amerikan liberalizmindeki eşitlikçi, kökten müdahaleci ve yoldaşlık çizgileri, klâsik bireyci anlamdaki liberalizmle telif edilemez.

İki Temel Hata

Liberalizme ilişkin sahte düşünüş, özgürlüğün kendine özgü kavramlarıyla beslenir ve yanlış usavurmalarla daha da kötü duruma bürünür. Özgürlüğün kendine özgü kavramları, bir dipnotu-onurlandıran aşağıdaki bilgilerle açıklanabilir.⁵

Göreceli bir karışıklık, “bir şeye özgürlük” (free to) ile “bir şeyden özgürlük” arasındadır. Bu durum, Başkan F. D. Roosevelt’in açıklamasında yer alan dört temel insan özgürlüğü formülasyonunda çok açıktır. Bunlar hayranlıkla karşılanan dört ilkedir; zamanımızda hiçbir iyi niyetli insan, ifade özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve korkudan kurtulma özgürlüğüne karşı gelemmez. Sadece rahatsızlık verici olan ise, birçok insanın bu dört ilkeyi liberalizmin temelleri olarak görmeleridir.

⁵ Mortimer J. Adler, *The Idea of Freedom*, (New York, 1958) adlı eserinde, temelde üç değişik kavram önerir: Bunlar, kendi kendini ikmal, kendi kendini gerçekleştirme ve kendi kendini belirleme özgürlükleridir. Birincisi, dış koşulların ötesindeki içsel özgürlüktür; bu, bir kimsenin kendi iradesini akıl ve iyiliğe göre ortaya koyma kapasitesidir; bu kölelerin ve mahkûmların özgürlüğünü kapsar. İkincisi, bir kimsenin kendi niyetini, dış engel, tehdit ve sosyal baskı olmadan gerçekleştirebilme yeteneğidir. Üçüncüsü, bir kimsenin kendi belirleyici motiflerine muhalif olarak özgür iradesini ortaya koyma kabiliyetidir; bu, belirli bilinebilen koşulların ve dış güçlerin etkisinde olmayan insan iradesini deyimler. Bu kavramlardan sadece ikincisi, yani kendi kendini gerçekleştirme kavramı, dış engel kaynaklarını birbirinden yeterince ayırmamasına karşın, özgürlüğün olağan anlamıyla uyum içindedir.

Gerçekte sadece ilk ikisi özgürlüktür, diğerleri değil. İfade ve din özgürlüğü, insanlara konuşma, kendi kendilerini ifade etme ve istedikleri biçimde ibadet etme hakkı verir; bu özgürlükler, devlet ve toplumun, bireyleri, din ve ifade alanında zorlamaması veya sınırlandırmaması gerektiği anlamına gelir. Yoksulluk ve korkudan kurtulma özgürlüğü ise tamamen farklı niteliktedir: Bu özgürlükler, devletin, yoksulluğu ve savaşı ortadan kaldırmaya dönük önlemler almasını önerir. Yoksulluktan kurtulma özgürlüğü, mahrumiyetten kurtulmaktır; korkudan kurtulma, savaş ve şiddetten kurtulmadır; hastalıktan kurtulma özgürlüğü, sağlıklı olma özgürlüğüdür. Yoksulluğun ve savaşın ortadan kaldırılmasına ilişkin olarak alınan önlemler çok arzu edilebilir; fakat bunlar insanlara istedikleri gibi bir şeyi yapma veya yapmama hakkı vermez. Yine bunlar bireylerin eylemleri üzerinde kamu sınırlamalarını içerecek yasakları gerektirmez; fakat pozitif emirler içeren devlet eylemlerini gerektirir.

Başkan Lyndon B. Johnson, Ocak 1968’de “halkın arzusu”na beşinci bir özgürlük daha ekledi. Bu da, halkı “bir şey”den özgür kılmaktı, “bir şeye özgürlük” değildi: o, bunu, “bilgisizlikten özgür olma” biçiminde açıkladı; yani, herkes için daha iyi eğitim olanaklarını güvence altına almaktır. Okullara girişteki eşitsizlik tarihine karşın, muhtemelen bu konuda iki düşünce biçimi harmanlanmakta; bunlar, hükümetin ek hizmet sunmasına ilişkin koşul ile bireylerin mevcut olanaklardan yararlanmalarını kısıtlayan yasal ve yasal olmayan sınırlandırmaların kaldırılması ile ilgili koşuldur. Yönetim bir ölçüde ek eğitim hizmeti sunmaya çağrılmaktadır, bununla halk daha iyi eğitim almış olacak ve dolayısıyla “bilgisizlikten özgür olacaktır”. Yine bununla, çocuklar kötü okullara gitmeye zorlanmayacakları gibi, iyi okullarda okumaktan da engellenmeyecekler, yani iyi okullara ka-

ılmada özgür olacaktırlar. Pratikte özgürlüğün bu iki anlamı birleştirilebilse bile, yine de “bir şeyden özürlük”, “bir şey yapmaya özgürlük”ten farklıdır.

Doğal olarak, bir kimsenin, ancak dışsal zorlama ve sınırlamalar olmadığı zaman istediği bir şeyi yapabilme özgürlüğüne sahip olabileceğini söyleyebilir. Bundan dolayı biz, ifade özgürlüğünü, anlatım ve açıklama özgürlüğü üzerindeki sınırlamalardan özgür olma (kurtulma) biçiminde formüle edebiliriz; ibadet özgürlüğünü ise, dinsel veya dinsel olmayanı takip etme özgürlüğü üzerindeki sınırlamalardan özgür olma (kurtulma) biçiminde ifade edebiliriz. Bu konularda zorlama ve korkunun yokluğu, özgürlüğü güvence altına alır. Diğer yandan, halkı yoksulluk ve bilgisizlikten özgür kılmak için pozitif çabalara gereksinim vardır. Başkan Johnson’ın dediği gibi, “Amerikan halkı her zaman enerji ve hazine maliyetleri için para ödemiştir”. Bu da gösteriyor ki, halk daha zengin ise çaba harcayabilir. Şimdi lütfen dikkat edelim ki, ifade ve ibadet özgürlüğünü güvence altına almak için hiçbir zenginliğe ihtiyaç yoktur.

Yukarıdaki ile de ilişkili olarak ikinci bir temel hata da, “izin olarak yapabilme” (I may) ile “iktidar olarak yapabilme” (I can) arasında yapılan bir karıştırmadan meydana gelir. Bunun, daha önce sözü edilen “bireyin eylemine karışmama anlamındaki özgürlük ile bireyin eylem yapabilmede etkin güce sahip olması anlamındaki özgürlük” arasındaki karışıklıkla ilgisi vardır. Eylemde bulunma kapasitesi, bazı şeyleri yapabilme iktidarını gerektirir ki, bu bazı şeyleri yapabilme özgürlüğünden kesin olarak farklıdır. Etkin güç düşüncesinin özgürlük düşüncesiyle birleştirilmesini (karıştırmasını), gücü (temelde satın alma gücü) olmayanlar için “karışmama” anlamındaki (negatif) özgürlüğün pratikte bir anlam ifade etmeyeceğini iddia edenler

tarafından önerilmektedir. Bu önerinin arkasındaki düşünce sürekli tekrarlanan şu açıklamayla anlatılır: “Yapabilme iktidarına sahip olmadığım şeyleri ‘yapabilme özgürlüğü’ ile ilgilenmem.” Ben niçin yapabilme iktidarına sahip olmadığım şeyleri yapabilme özgürlüğüne sahip olmalıyım?

Bir Rolls-Royce ve bir lüks yat satın alma parası olmayanların, bunları satın alma özgürlüğüne sahip olmalarının pratikte çok az şey ifade ettiğine ilişkin bir inancın kabul edilmesi gerekir. Fakat bu, özgürlük kavramının bir şeyi satın alma iktidarını kapsayacak kadar genişletilmesi gerektiği anlamını taşımaz. Eğer yeterli param olursa, yasal olmayan uyuşturucuları satın alma gücüne sahip olabilirim; fakat bunu hukuken yapmaya mezun değilim. Mevcut yasalar ve ahlâksal normlara göre, eşime en pahalı elması alma özgürlüğüne sahibim; fakat mevcut gelirim bunu satın alma iktidarını bana vermeyebilir. Tam bu noktada, fakir insanların yapabilme iktidarına sahip olmadıkları şeyleri yapabilme özgürlüğüne sahip olmaları durumuna ilgi göstermediklerini anlayabilirim. Yine aynı şekilde, birçok eğitimsiz insanın, hiçbir şekilde yapma iktidarına sahip olmadıkları araştırma ve öğrenme özgürlüğünü saçma bulmalarını anlayabilirim. Kendi çocuklarının dolaylı olarak etkileneceğini kavrayan çok az insan hariç, kitleler için bilimsel araştırma özgürlüğü çok az ilgi çekicidir. Kaldı ki, bilimsel araştırma özgürlüğünün, bu özgürlüğü kullanma kapasitesine sahip olmaya kadar genişletilmesi saçma değil mi? Yine bazı aşırı pragmatistlerin, “Profesör X’in akıl yürütme gücüne sahip olmadığı için bilimsel araştırma özgürlüğüne de sahip değildir” demeleri anlamsız değil mi?

Eğitilmiş insanlar ve önemli düşünürlerin şu üç farklı düşünceyi kabul etmelerini zorunlu kılan şeyin ne olduğunu anlamak zordur: (1) Ben, fiziksel ve zihinsel olarak bir

şeyi yapma yeteneğine sahibim. (2) Ben bir şeyi satın alacak kadar yeterli paraya sahibim. (3) Ben, bir şeyi yapmaktan alı konulmadım veya o şeyi yapacağım için cezalandırılmayacağım. Bu üç düşünceyi bir araya getirip karıştırdığımız zaman bir omlet elde ederiz ki, bu özgürlüğü çağrıştırır ve “etkin güç” kavramının eşanlamlısını teşkil eder. Bu omlet tamamen pratik amaçlara dönük olup ve pragmatist felsefeye yollama yapar. Fakat, diğer eşit pratik amaçlar için bu üç düşünceyi birbirinden ayrı tutmamız gerekir. Bu da, ayrımı devam ettirecek sözcüklerin kullanılması anlamına gelir. Ne yazık ki, birçok yazar bu omleti tercih etmektedir. Bir fizyolog olan D. G. Ingle şunları yazmaktadır: “Biz özgürlüğü sınırlayan birçok fiziksel ve biyolojik sınırlamaları biliyoruz. İnsan, oksijen, su ve gıdasız yaşayamaz. Yine insan sekiz fit (feet) havaya doğru zıplayamaz veya bir evi kaldıramaz ya da bir kez ihtiyar olduktan sonra gençleşemez. Özgürlük, araçların ve bilginin kullanımıyla genişler... Özgürlükler, doğuştan olan güdüler, zevkler ve zevksizliklerin niteliği ile sınırlanır... Yanmış çocuk artık ateşi aramada özgür değildir.”⁶

İkinci ve üçüncü düşüncelerin bir karışımı için yargıç Douglas’tan daha önce alıntıladığım şu cümle bir örnek olabilir, “yeme özgürlüğü konuşma özgürlüğünün dengidir.” Aynı derecede güçlü bir açıklamada, Sidney ve Beatrice Webb şunu savunmaktadırlar: “Kişisel özgürlük, sonuçta bireylerin yeterli derecede gıda, barınak ve giysi satın alma gücü demektir.” Satın alma gücü ile kişisel özgürlük arasındaki bu karışıklık muhtemel şu hatırlatıcı cümle ile açıklanabilir; “özel bazı durumlarda, mevcut satın alma gücünün ahlâksal, dinsel ve hukuksal yasaklamaları vardır”. Bir Brahman zengin olsa bile, kendi-

⁶ D. G. Ingle, Editorial: The Biology of Freedom”, *Perspectives in Biology and Medicine*, VII (Winter 1964), s. 141.

ni et yeme konusunda özgür hissedemez; ortodoks Yahudiler ve Müslümanlar zengin olsalar bile domuz eti yemede özgür değildir. Anlatmak istediğimi yeterince ortaya koymamaları açısından dinsel tabular yeterince baskıcı olmasalar bile, hukuksal sınırlamalardan örnek verebilirim ve konuyu yeme özgürlüğünden içme özgürlüğüne çevirebilirim. Yasaklayıcı yasaların çıkarılması durumunda, cin ve viski almak için gerekli araçlara sahip olmakla bunları satın alma özgürlüğüne sahip olma arasındaki farkı bütün Amerikalılar bilirler. Paraya sahip olmak ne özgürlük verir ne de özgürlüğü gerektirir; o sadece var olan özgürlüğünüzü daha fazla kullanabilmenizi sağlar.

İkinci ve üçüncü düşüncelerin harmanlanmasıyla ilgili başka bir örnek, fiziksel yeteneksizlik ile hukuksal sınırlama arasındaki farkı göstermek için verilebilir. Eğer biz, dil-siz bir kişinin fizyolojik yeteneksizliği ile devrimi savunan bir avukat üzerindeki otoriteriyen sınırlandırmayı aynı kategoriye koy-sak ve her ikisinin de konuşma özgürlüğüne sahip olmadığını açıklasak, konuları kötü bir biçimde birbirine karıştırdığımız için sorumlu oluruz. Bunlardan birisi doğuştan bir bozukluk, bir hastalık ya da bir kaza yüzünden konuşma yeteneğine sahip değildir. Diğeri ise devrimi savunursa cezalandırılır. Bunların her ikisinin de ifade özgürlüğü kavramının içine sokulması anlamsızdır.

Müdahalenin olmaması ile etkin güç (refah veya yoksulluğun tatmin edilmesi) arasındaki farkı inkâr eden bir özgürlük tanımı, özgürlük sözcüğünün temel anlamını tahrip eder. Eğer özgürlük, bir kimsenin istediğini alması konusundaki fırsat kapasitesi olarak tanımlanırsa, bu fırsat kapasitesinin geliştirilmesi sınırlamacılık yoluyla mı, müdahalenin yokluğuyla mı, kolektif kontrol yoluyla mı, yoksa bireysel özgürlükle mi sağlanacağına ilişkin sorunları analiz edemeyiz.

Diğer Beş Hata

Biraz önce incelenen temel hataların yanında, özgürlük ve özgürlüğün sınırlandırılmasına ilişkin birkaç hatadan daha söz edilmesi gerekir. Bu hatalar ne gramatik ne de semantiktir. Onlar politik teorisinin sorunlarına işaret ederler. Teorisinin diğer sorunları gibi, bu hataların düzeltilmesi de bilginin kesinsizliğinin kabulü ve ihtiraz kaydıyla takdim edilmesi gerekir. Burada sunulmaya çalışılan kısa formülasyonlardaki ifadelerim, kast edildiklerinden daha zorunlu (apodiktik) görünebilir. Diğer yandan, iddialarımın korkunç derecede çelişkili olacağını düşünmüyorum. Tartışılan iki hatadan sonra, diğer beşini incelemeye devam edebiliriz.

Üçüncü hata, varlığı özgürlüğün reddi anlamına gelen zorlayıcı sınırlamaların, her zaman devlet, hükümet ve devlet organları tarafından yaratıldığı varsayımından kaynaklanır. Gerçek şudur ki, özgürlüğün en etkili reddedicisi devlet olmakla birlikte, belirli zorlayıcı sınırlamalar toplumdaki gruplar ve halk kesimleri tarafından getirilebilir. Bütün zamanlarda, halk şiddeti, kitlesel eylemler ve baskı gruplarının manevraları birçok aktivite alanındaki özgürlükleri ihlâl etmiş, sınırlamış veya tamamen ortadan kaldırmıştır.

Dördüncü hata, bireyleri, zorlayıcı sınırlamalardan yegâne koruyacak olan ve özgürlüğü yegâne destekleyecek olanın devlet olduğuna ilişkin inançtır. Belirli sınırlama tipleri hukuksal yasaklama ve zorlama tarafından yasaklanamaz; bunlar sadece ahlaksal kodlar ve gençlerin yavaşça yetiştirilmesine dönük usul ve inceliklere ilişkin güçlü bir duygu tarafından sınırlanır.

Beşinci hata, özgürlüğün, herhangi bir zorlama çeşidinin yokluğunu gerektirdiğine ilişkin inançta yatar. Bu inanç, zorlamanın, bireyleri diğer bireyler ve gruplardan gelen belirli zorlayıcı sınırlamalardan korumak ve

özgürlüğü garanti etmek için gerekli olacağını gözden kaçırmaktadır. Doğal olarak, zorlayıcı güç devlete verilmelidir ve devlet bunu hukuk devleti ilkesine göre çok titiz kullanmalıdır. Bu, hukukun ayırım yapılmadan herkese eşit güçte uygulanması anlamını taşır ki, hukukun genel niteliği de, keyfi takdire yer vermeksizin uygulanabilmesini gerektirir. Hukuk devleti altında, hiç kimsenin diğerlerine terkedilecek bir hakkı yoktur. Fakat, hukuk önünde eşitlik, hukukun uygulanmasını gerektirir; bu uygulama da devlet tarafından kullanılan zorlayıcı gücü gerektirir.

Altıncı hata, liberalizm ile *laissez faire*'in özdeş tutulmasıdır. "En iyi hükümet en az yöneten hükümettir" biçimindeki Thomas Jefferson'un kuralı konusunda güçlü bir önyargı vardır. Fakat bu demek değildir ki, bireysel özgürlükleri en güvenli bir biçimde koruyacak olan, yetkileri şiddetin, hırsızlığın ve hilenin önlenmesiyle sınırlı olan devlettir. Özgürlüğün maksimum olarak korunması, rekabeti sürdürecektir devlet önlemlerini gerektirir ki, bu önlemler özel sözleşmeler tarafından sınırlanamaz; yine bu önlemler özel girişiminin sağlayamadığı hizmetleri yerine getirir ve özel hayır kurumlarının başa çıkamadığı sefaletleri önler.

Liberalizmi *laissez faire*'ye eşit kılan bu hata, dikkatsiz okuyucuları tarafından zaman zaman *laissez faire*'ci olarak suçlanan Profesör Hayek tarafından *Road to Serfdom* eserinde güçlü bir biçimde eleştirilir (London, 1944, s. 13). İşte Hayek'in yazdıkları:

"Liberalizmin ilkelerinde, onu durağan bir dogma haline sokacak hiçbir şey yoktur; liberalizmin bir kereye mahsus olarak saptanmış katı ve sabit kuralları yoktur. Bir temel ilke vardır; işlerin idaresinde toplumun kendiliğinden güçlerine olanaklar ölçüsünde fazla yer verilmeli, zorlamaya ise yine olanaklar ölçüsünde daha az başvurulmalıdır. Ancak bu ilkenin sonsuz derece farklı uygulama bi-

çimleri olabilir. Özellikle gayret ve azim sarfedilerek, rekabetin mümkün olduğu kadar faydalı bir rol oynayacağı bir sistem yaratmak ile, mevcut kurumları pasif bir biçimde oldukları gibi kabul etmek şıkları arasında büyük bir fark vardır. Bazı liberallerin, özellikle *laissez faire* gibi birtakım hantal ilkeler üzerinde anüdü bir biçimde ısrarları kadar, liberalizm davasına zarar veren hiçbir şey olmadığı muhakkaktır. Fakat bu bir bakıma gerekli ve mukadderdi. Bazı belirli önlemlerin birtakım insanlara anî ve apaçık faydalar temin edeceği görüldüğü halde, bu önlemlerin doğuracağı zararlar daha dolaylı ve daha gizli olabilirdi. Bu önlemlerden fayda bekleyenlerin ısrarlarına karşı, ancak bükülmez ve hazır bir kural etkili olabilirdi. Sanayi özgürlüğü lehinde uygun bir peşin kanaat yerleşmiş bulunduğundan, bunu, istisnası olmayan bir kaide olarak ileri sürmek meyline mukavemet etmek bazan olanaklı olmamıştır.”

Yedinci hata, özgürlüğün bölünmez olduğu noktasındadır. Bu güzel ve iyi niyetli bir slogandır; fakat tam manasıyla öyle değildir. Bir tane bölünmez özgürlük yoktur; fakat anti-müdahale ilkesinin kendisine uygulanabileceği veya uygulanamadığı birçok özgürlük ve insan aktivitesi çeşidi vardır. Bu özgürlüklerin bazıları birbirinden bağımsız olabilir; diğerleri ise, birbirine daha az veya daha çok izin vermeleri anlamında birbirini tamamlayıcı veya birbiriyle rekabet edici durumdadırlar. Yani, insan eyleminin bir alanındaki büyük bir özgürlük, başka bir eylem alanındaki bir özgürlüğün gerçekleşmesini ya zorlaştırır veya kolaylaştırır. Bazı özgürlükler diğerlerini destekler, bazıları ise diğerlerini zayıflatır; özgürlüklerin bu şekilde çatıştığı durumları bilmek, onların karşılaştırmalı değerlerini analiz etmek şimdiki ve gelecekteki mutluluğu takip etmek açısından önemlidir.

Bizim değer sistemlerimizdeki özgürlükler hiyerarşisi çok karmaşık ve belirsiz olabi-

lidir. Ahlâk ve sosyal felsefemize dayanarak, bazı özgürlükleri mutlak ve nihâi olarak, diğerlerini ise araç veya ara değer olarak görebiliriz. Dahası, aynı özgürlük kendi içinde bir amaç olabileceği gibi, diğer amaçlar için araç da olabilir. Örneğin, girişim özgürlüğü, maddî ilerleme, zenginlik ve diğer özgürlükler için bir araç olabileceği gibi, onu savunanlar için kendi içinde bir amaç olabilir. Aynı şey öğretim özgürlüğü için de söylenebilir: Bu özgürlük, gelişmeyi hızlandıran, mutluluğu çoğaltan ve diğer özgürlüklerin güvenli olarak elde edilmesini sağlayan bir araç olabileceği gibi, kendi içinde de bir amaç olabilir. Aynı zamanda bu özgürlükler toplumun amaçlarıyla da çatışabilirler. Bu komplikasyonlara gözlerimizi kapamak, oldukça sorumsuz bir davranış olacaktır. Farklı özgürlükler arasındaki bu ilişki daha ayrıntılı incelenmelidir; fakat ona gelene kadar çok işimiz var.

Fırsat ve Özgürlük

Pragmatistlerin, özgürlüğü etkin güçle özdeşleştirmeleri tartışmasında muhaliflerin tarafında bir ön pozisyon almayı başarabilseydim, onu karşı ataklardan korumasız bırakmazdım. Oldukça sık görüyorum ki, bir başlangıç geri çekilmesinden sonra, özgürlüğün, iktidarı (gücü) gerektirdiğine ilişkin açıklamalar güçlenerek yeniden gündeme geliyorlar ve beni yeniden mücadele etmeye zorluyorlar. Önceki gerekçeler tekrarlanmış olmalıydı ve yenileri öncekilerini desteklenmek için ortaya konulmalıydı. Pragmatistlerin özgürlük kavramının, bu meseleler üzerindeki düşüncesine kesin bir biçimde kök saldıgını anladım.

Zaman zaman bir müttelikim olarak Frank H. Knight'a alıntı yaparak başvurdum; fakat bunu oldukça sorgulanabilen bir yardım olarak gördüm. Onun, bu temel mesele üzerindeki bildirisi o kadar kapalı ki, kolayca benim pozisyonuma karşı kullanılabilir. İşte Knight'ın düşünceleri:

“Özgürlüğün doğru olarak algılanması, fırsatı, engellenmemiş fırsatı gerektirir. Bu sahip olunması gerekli olan gücün kullanılması, özgürlüğe içerik kazandırılması ve onun daha etkin kılınması için gereklidir. Özgürlük adı altında güç talep edilmesi yaygın bir hatadır. Güç ve bilgi düşüncesinin ve diğer boyutların gönüllü eylem alanına taşınması için bu hatanın, “etkin özgürlük” açıklamasıyla düzeltilmesi gerekir.” (etkin güç düşüncesinin etkin özgürlük düşüncesiyle değiştirilmesi gerekir. çn.).

Knight’ın kasetmek istediği şeyle benim söylemeye çalıştığım şeyin gerçekte aynı olduğuna inanıyorum; özellikle onun, “etkin güç” düşüncesinin yerini alacak olan “etkin özgürlük” düşüncesiyle ilgi teklifi benimkiyle aynıdır. Bununla beraber, onun açıklaması, özellikle özgürlüğün, daha önce sahip olunan gücü gerektirdiğine ilişkin açıklaması kolayca yanlış yorumlanabilir. Özgürlüğün avantajlarından yararlanacak gücün olmadığı yerde bile, bu formülasyon özgürlüğün büyük verimliliğini ihmal eder. Bu özgürlüğün özel çabalarla elde edilmesi, daha sık olarak yeni bilgilerin araştırılmasında, kesinlikle daha çekicidir. Çünkü özgürlük henüz kullanılmamıştır veya Knight’ın deyimiyle “etkisiz”dir. Diğer bir deyişle, önceden varsayılan “boş” özgürlükleri kullanılabilir kılan güç, bilgi ve fırsatın bulunmadığı durumlarda bazı özgürlüklerin bireyler ve toplum için büyük önemi vardır. Bunların önemi, önceden kullanılmayan özgürlüklerin gerçekleşmesi için gerekli olan güç, bilgi ve fırsatın araştırılmasının teşvik edilmesinde yatar.

İlkel örneklerin ikna ediciliğine çok güçlü bir biçimde inanan biri olarak, etkin güç anlamındaki özgürlük kavramının doğasında yatan yanlışlığı ve hem de güç olgusunu içermeyen “etkin” kavramının (etkisiz özgürlük olarak) yararlılığını ortaya çıkarabilecek bir örnek öneriyorum. Varsayalım ki, saatte 100

mil hız yapabilen bir otomobil, polisin koyduğu hız limitinden dolayı pratikte en fazla saatte 25 mil hız yapabiliyor. Yine varsayalım ki, aynı yolda bisikletimle fiziksel gücümün sınırı yüzünden saatte 20 mil’den fazla hız yapamıyorum. Bu örneklerle dayanarak, otomobilcinin özgürlük sınırının saatte 25 mil, benimkinin ise saatte 20 mil olduğunu söylemek özgürlük kavramı açısından çok anlamlı mıdır? İkimizin de özgürlük sınırının aynı olduğu (saatte 25 mil) bu durumda, fiziksel gücümüzün farklı olduğunu söylemek daha anlamlı değil midir? Hukuksal hız sınırının artırılmasının veya ortadan kaldırılmasının, kullanılmayan özgürlüğün avantajlarından yararlanmaya dönük arzumu, örneğin daha hızlı bir araç alma arzumu artıracaklarını savunmak daha makul olmayacak mıdır?

Bu noktayı görebilmek kolay olmalıdır. Hukuk yoldaki trafiğin hız limitini saatte 25 mil’le sınırladığı müddetçe, kesinlikle saatte 25 mil sınırını aşan bir araba alamam ve böyle bir araba almak için daha çok çalışıp para kazanmayı da anlamlı bulmam. Hız sınırı artırılır veya ortadan kaldırılırsa, yani daha hızlı bir araba alma özgürlüğüm olursa veya istediğim hızda bir araba alabilirsem, ileride bu özgürlüğümü kullanabilmek için çaba harcarım. Bu özel örnekte, daha hızlı gidebilme özgürlüğüm, daha hızlı gidebilme fırsatımın veya kapasitemin önüne geçmiştir. Gerçek kapasite ve fırsat sadece özgürlüğün elde edilmesinden sonra yaratılır ve potansiyel olan realiteye dökülmüş olur.

Bir yandan gerçek fırsat ve potansiyel fırsat arasındaki ilişki, diğer yandan da gerçek fırsat ile özgürlük arasındaki ilişki, fırsat eşitliğinin sosyal amacı bağlamında çok karmaşık bir yapıya bürünür. Ayrımlar sözkonusu fırsatların aslına göre yapılmadıkça, bu kavramı başarılı bir biçimde analiz etmek boşuna bir çabadır. Biz şu fırsatları birbirinden ayırmalıyız: (1) Okul, hastane ve polis koru-

ması gibi olanaklara ulaşma ile bir meseleye veya piyasaya girme gibi, toplum ve özellikle yönetim tarafından sunulan fırsatlar. (2) İnsanların fiziksel ve zihinsel özellikleri gibi doğa ve şans tarafından sunulan fırsatlar. (3) İçinde doğduğumuz çevrenin bize sunduğu fırsatlar ki, bu içinde doğduğumuz aileyi de kapsar. Bu üç tip fırsatın tümünün çok eşit olmayan bir durumda olabileceğini anlayarak, özgürlük için bu fırsatları eşitlemeye dönük her girişimi ima eden durumları müzakere etmek zorundayız.

(1) Devlet tarafından, daha genel olarak da toplum tarafından sağlanan bu fırsatları eşitlemek, birçok özgürlüğün gereği olabilir; örneğin, işe girme özgürlüğü, ticarete girme özgürlüğü veya tüketici olarak seçme özgürlüğü bunlardandır. (2) Doğanın bir şans olarak sunduğu fırsatlar hiçbir biçimde eşitlenmez; fakat bunlar, doğa tarafından ödüllendirilen kişiler üzerine empoze edilen bilinçli sosyal yükümlülükler yoluyla en iyi biçimde tazmin edilebilirler; bu yöndeki her girişim kişisel özgürlüğü azaltır. (3) Bu tip eşitsizlikler, ödüllendirilmeyen kişiler lehine sadece toplum tarafından sağlanan özel yardımlarla giderilebilir. Şayet bu yardımların maliyeti çok ağır olur ve bu maliyet ailelerin şanslı seçimi ve çevre tarafından ödüllendirilen kişiler tarafından sağlanırsa, gelirin zorunlu yeniden dağıtımı, külfetlerin daha şanslı olanlara yüklenmesini gerektirecek bir sisteme yol açar. Ancak, bu maliyet çok düşük olsa ve yardım edilenler için büyük faydalar sağlasa bile, böyle bir yardım hükmü bir "özgürlük" değildir. Bazıları bunu bir sosyal yardım eylemi olarak görebilirler; bu, çok geniş olarak arzu edilen bir sosyal amaç için hizmet edebilir; fakat bu yardımlar, özgürlük için hiçbir şey yapamaz.

Fırsatların eşitlenmesine dönük eylemin özgürlükle oldukça farklı üç ilişkisi vardır. Bu, özgürlüğü zenginleştirebilir, azaltabilir veya bunun özgürlükle hiçbir ilişkisi olmaya-

bilir. Bu eylem, fırsatların orijiniyle, yani fırsatların eşit olmadığı ve bu eşitsizlik konusunda önerilen devlet müdahalesiyle ilgilidir.

Doğadan Gelen Sınırlamalar ve İnsandan Kaynaklanan Sınırlandırmalar

Daha önce iktidar olarak yapabilme ile izin olarak yapabilme arasındaki karışıklıkla ilgili eleştirilerimde kullandığım aynı tema, fırsat tipleri arasındaki ayrımlarda yeniden gündeme gelmektedir: Bu ayrım, doğadan gelen sınırlamalar ile insandan kaynaklanan sınırlandırmalar arasındaki farklarla ilgilidir. Belki, bir kimse semantik algılamalar ile dilsel tercihler konusunda ihtilafa düşmemelidir; fakat ben özgürlüğün anlamını, sadece insanlar tarafından getirilen önlemler ve baskıcı eylemlerin olmaması gerektiği noktasından, aynı zamanda doğanın fırsatları ve insanın kapasitesi tarafından yaratılan sınırlamaların da olamaması noktasına kadar genişletilmesini, düşüncenin şaşkınlığı ve sözcüklerin ekonomik olmayan kullanımı olarak görüyorum.

Siyah ile beyaz arasında gri bir alan vardır; bu alanda belirli sınırlandırmaların doğal yasalar tarafından mı dikta edildiği, yoksa bunlar bir ölçüde insan eylemi veya bu eylemin başarısızlığı tarafından mı yaratıldığını birbirinden ayırt edecek kararı vermek olanaklı olabilecektir. İnsan eylemi tarafından yaratılmayan ve fakat insanın iyi niyetli çabaları tarafından herhangi bir kimseye çok büyük maliyeti olmadan ortadan kaldırılacak insanların fırsatları üzerindeki sınırlamaların, özgürlüğün ihlalleri arasında olan insanların yine insanlar üzerine empoze ettiği sınırlamalara fazla bir çabaya girişilmeden muhtemelen karıştırılabilir.

Ne tamamen doğal olan ne de tamamen insanın bilinçli tasarımıyla yaratılan sınırlamaların başında kendiliğinden gelişen sosyal kurumlar gelir ki, bunlar, bir toplumda bazı

grupların, insanın bağımsız iradesini tanınamaları sonucunu doğurur. Böyle bir tanımanın veya tanımanın, kanıtlama ve mantıksal gerekçelendirmeye ilgisi olmayıp, sadece bir ideoloji sorunu ise, bir özgürlük sınırlandırmasının olup olmadığına ilişkin ihtilaf objektif olarak çözülemez. Yine de, bu ihtilaf sosyal felsefenin temel postulatlarına başvurulmadan çözülemiyorsa bile, yerleşik eleştirilere sık sık angaje olmak (başvurmak) olası olur ve bu da, iddiaların ve kanıların bir ölçüde sonuçlarla ilgili olduğunu gösterir.

Önceki paragraftaki genellemeler sağlam olsa bile, sözkonusu sorun tipini açıklayacak önerilerde bulunmazsak, onlar boş ibareler olarak kalırlar. Bunu yapmayı deneyeceğim. Sanayi ve tarım emeğinin gerçek geliri üzerindeki hangi etkiler, (1) toprağın tümünün devlet veya toplumun mülkiyetinde olmasına, (2) toprağın tümünün özel kişilerin mülkiyetine eşitsiz bir biçimde dağıtılmasına veya (3) toprağın tümünün küçük sayıdaki holdingler arasında bölünmüş olmasına bağlanabilir? Yaşayan hiç kimse onun evrimi için hiçbir şey yapmamış olsa bile, elbette gerekçelendirme açısı, birçok kimsenin doğanın değişmeyen yasalarının bir sonucu olan belirli bir tarihsel durumu kabul etmeyeceği noktasında değildir. Bununla beraber, emek ve toprağın marjinal verimliliğini birbirinden ayıracak, ve saf emek gelirlerinin toprak mülkiyetinin dağıtımından bağımsız olduğunu gösterecek objektif yollar vardır. Burada gerçek olan, toprak mülkiyetinin rantını elde edendir. Toprağın kamu mülkiyeti durumunda, yönetim üreticilerden toplanmış rantı istediği gibi kullanacaktır; o (toprak mülkiyeti), şu veya bu formda olabilir, farketmez; yönetim onu sanayi ve tarım emeği yararına veya toplumdaki herhangi bir grup yararına kullanır. İdeolojilerinin çoğu, topraktaki mülkiyet sorunu ile toprağın üretiminin satımındaki tekeli birbirine karıştırmaktadır.

Şayet böyle tekeller var olursa, bunların, emek gelirleri ve hatta diğer grupların gelirleri üzerinde güçlü etkileri olur. Üstelik böyle tekeller, açıkça hali hazırdaki yönetimin bilinçli ve kasıtlı olarak yaptığı müdahalelerinin sonucudur ve onun içindir ki bunlar, halkın özgürlük seçimleri üzerindeki insan-yapımı sınırlamar karakterindedirler.

Gri alandan başka bir tasvir: Doğa yasaları insan iradesinden bağımsızken, bu yasaların bilgisi ve bu bilginin kullanımı, kuşkusuz insan eylemi tarafından etkilenebilir. Yönetim belki bilimsel araştırma özgürlüğünü kısıtlayabilir ve böylece yeni bilgi üretimini azaltabilir; yönetim, öğretim özgürlüğünü kısıtlayabilir ve bundan dolayı mevcut bilginin neşriyatı azalabilir; yönetim, bilginin uygulanması özgürlüğünü kısıtlayabilir ve böylece bilginin üretimde kullanılmasını azaltabilir. Bunlar, özgürlüğün ihlal edilmesinin örnekleridir. Yönetim, bilimsel araştırmayı geliştirecek, eğitimi (bilginin aktarımını) yükseltecek ve teknolojinin pratik olarak uygulanmasını (örneğin, tarımsal alan hizmeti yoluyla) sağlayacak pozitif eylemlerde dahi bulunabilir. Halkın seçimleri üzerindeki bu pozitif etkiler, üretici ve tüketici seçim alanlarını genişletirken, ben bunların, özgürlüğü genişletici etkiler olarak nitelendirilmesinde bir yarar görmüyorum. Yine ben, ekonomik refahın analiz bulgularının- yani, kaynakların bölüştürülmesine ilişkin belirli müdahalelerle hızlandırılan veya yavaşlatılan maddî refahın artıp artmadığını gösteren bulguların, “özgürlük arttı mı, yoksa azaldı mı” biçimindeki değerlendirmelerde kullanılmasını isabetli bulmuyorum. Birazdan açıklayacağım gibi, özgür olmak başka şey, maddî olarak iyi durumda olmak başka şey.

Benim, insan tercihleri üzerindeki sınırlamaların orijinlerinin birbirinden ayırt edilmesi konusundaki ısrarım ile özgürlüklerin sınırlandırılması olarak, sadece insanın insan

üzerine empoze ettiği sınırlama ve yasaklamaları görmemdeki ısrarım hiçbir biçimde düşünceler tarihindeki ana çizginin dışında olan bir durum değildir. Benim, bu durumu açıklayacak oldukça tuhaf bir müjdecim var ki, bu da bir anarşist olan Mikhail Bakunin'dir; bu mesele konusunda müttefikim olan Bakunin'den alıntı yapma riskini üstleniyorum. O, *Dieu et l'Etat* adlı eserinde (ölümünden sonra 1876'de yayımlanmıştır) şunları yazmaktadır: "İnsan özgürlüğü yalnızca şundan ibarettir; insan doğa yasalarına, kendisi onları kabul ettiği için uyar; dışardan yabancı bir irade, ilahî, kollektif veya bireysel irade empoze ettiği için değil."

Bunu, kendi görüş açımı açıklamak için kendi yöntemimde kullanayım. Eylemlerim üzerindeki belirli sınırlamaların, tarafsız "doğa"dan kaynaklanmadığı ve fakat kötü güç, yabancı irade ve insan tarafından empoze edildiği konusunda kuşkulanırsam o zaman bu sınırlamaları özgürlüğüme olan tecavüzler olarak algılayım. Bu sınırlamalardan dolayı herhangi bir kimseyi suçlayamıyorsam, benim özgürlüğüm ihlal edilmiş değildir.

Özgürlük kavramının, mantıksal olarak baskı kavramıyla, yani insanın baskı, sınırlandırma veya türdeşleri tarafından cezalandırma tehdidiyle korelasyon içinde olduğunu bildirmek isterim. Özgürlüğün gerçek varlığı potansiyel baskının olabileceğini varsayar; bu, baskı korkusunun güncel olarak gerçekleşmesine gerek olmadığı anlamına gelir. Daha açıklayıcı olursak, özgürlüğün anlamı, hem potansiyel baskı görenlerin ve hem de potansiyel baskı yapanların belirlenmesini zorunlu kılar; buna ek olarak da baskıcıların baskı ve cezalandırma eğiliminde oldukları baskı görenlerin aktivitelerinin belirlenmesini gerektirir. Bundan dolayı, bir insanın, bir veya daha fazla kişinin sınırlandırma ve cezalandırma korkusuna uğramaksızın belirli bir şeyi

yapabilme veya yapamama özgürlüğünün olmadığı bir durumda hiçbir özgürlük olamaz.

Refah ve Özgürlük

Bu özgürlük kavramı muhaliflerinin büyük protestosu, onun salt negatif olduğuna yöneliktir: Yani, kısıtlama, zorlama ve baskının yokluğu ve haklılaştırılmış kısıtlanma, zorlanma ve cezalandırma korkusunun yokluğuna dayanan özgürlük kavramı. Pragmatistler daha pozitif bir özgürlük kavramını, bir şeyleri yapabilecek etkin güç anlamındaki özgürlüğü talep ederler. Eğer doğa belirli şeyleri yapabilecek kapasitemi reddediyorsa veya toplum, ihtiyaç duyduğum şeyleri satın alma gücümü reddediyorsa, pragmatistler "o zaman istediğim şeyleri yapmada özgür değilim" biçimindeki düşünceleri ileri sürüyorlar. İyi bir analitik pratiğin ihlali olarak ayrılmış düşüncelerin bu şekilde birbirine karıştırılmasını reddetmekteyim.

Önceki bölümdeki bir yerde, ekonomik refahtaki artışın özgürlüğü zenginleştireceğine ilişkin yaygın özgürlük kavramına da itiraz ettim. Sınırlamanın ve baskının olmaması anlamındaki salt negatif özgürlük kavramına karşı gelen bazı kimseler, ekonomik refahımızı sağlayacak mal ve hizmetlerin tam bir listesini içeren yaşam olanaklarını kapsayacak biçimde bu kavramı pozitifçe çevirmek istiyorlar. Ekonomistler bunu, mantıksal geçersizliğin garip bir durumu olarak değerlendirecektirler. Çünkü onlar, sadece ekonomik refahı değil ve fakat tek başına kalma özgürlüğü gibi hoş ve tatmin edici şeyler anlamındaki total (genel) refah kavramına alışkındırlar. Bundan dolayı, onlara göre özgürlük total (genel) refah içinde saklıdır; buna karşılık, pragmatist felsefeci için refah özgürlük içinde saklıdır. Biçimsel mantık bize, "A, B'yi kapsarsa, B, A'yı kapsamaz" dediği için, düşünce everenimizde hangisinin A, hangisi-

nin B olduğuna dair bir uzlaşmadan başlamamız gerekir. Bu süreçte teorilerimizi, ekonomik refah üzerinde (veya etkin güç olarak özgürlük üzerinde) bir sınırlamanın olmaması anlamındaki özgürlüğün karşılıklı sonuçlarına adamamıza gerek duymayız. "Mantık Mahkemesi"nde karar, oy birliği ile alınmalıdır: Eğer özgürlük refahın bir parçası ise, refah özgürlüğün bir parçası olamaz.

Köpekler bile, bir yandan havlama ve zincire vurulmama özgürlüğünden, diğer yandan da et ve kemikle zenginleştirilmiş bol ve iyi yiyeceklerle hizmet edilmelerinden kaynaklanan görece tatminler konusunda güçlü düşüncelere sahip olabilecekleri için, benim tarafıma geçerler; bu anlamda özgürlük, refahın bir parçasıdır ve onun önemi, "salt negatif olma" yoluyla azaltılamaz. Bir köpek, hayatında havlamadan dolayı cezalandırılmama ve zincirle sınırlanmama gibi negatif tutumları, kendi yemek tepsisinin pozitif içeriği için âdil bir ticaret olduğu düşünebilir; çünkü zincire vurulmama ona, sahibinin kendisine sağlamadığı ekstra yiyecekleri bulma iznini (olanacağını) verebilir.

Bir Özgürlük Kataloğu

Özgürlüğün bölünemez olduğunun iddia edildiği "yedinci" hataya ilişkin tartışmada, özgürlüğün çokluluğu tezini ileri sürdüm; bu özgürlüklerden bazıları birbirini destekler, bazıları ise birbiriyle uyumsuzluk içindedir; bazıları araç değer oldukları halde, bazıları da nihai değerlerdir.

Birçok farklı özgürlük arasındaki ilişkinin incelenmesinde bir yardım olarak, bir özgürlük kataloğu hazırladım. Bu katalog, birçok bakımdan tam değildir. Yeterli derecede kapsayıcılık taşıyan bir katalog verememe yeteksizliğimden ayrı olarak, belirli özgürlükler imkânsız olduğu için ihmal edilmek zorunda kalmıştır; çünkü onlar, sadece belirli

noktalarda değil, daha baştan itibaren daha önemli özgürlüklerle çatışma içindedirler. Çok açık bir örnek vermek gerekirse, öldürme özgürlüğü diğer insanların yaşama özgürlüğü ile bağdaşır durumda değildir; başkasına ait olan bir şeyi almak, başkalarının mülkiyet kazanma özgürlüğü ile bağdaşmaz. Aynı aktivite içinde bulunduğumuz başka bir örnek verirsek, kırmızı ışıkta araba sürmeye devam etme özgürlüğü, başkalarının aynı anda yeşil ışıkta geçme özgürlüklerine müdahale eder.

Herbert Spencer'in ortaya koyduğu gibi liberalizm, "herkesin, diğer bütün insanların eşit özgürlüğü ile bağdaşan maksimum bir özgürlüğe sahip olma hakkı olduğu"nu iddia eder. Fakat bu özgürlükler, insan aktivitelerinin farklı türleriyle ilişkili olabildiği için, bu postulat, özgürlük değerlerinin kaba bir nitelendirilmesini, bazan da değişik insanların farklı özgürlüklerinin bir dengelenmesini ve tartılmasını varsayar.

Benim hazırladığım katalog, iki özgürlük düzinesini kapsamakta, bunlardan bazıları birbiriyle örtüşmektedir. Bunların hepsi, "bir şeyi yapma veya yapmama" özgürlükleridir; onların hepsi bizim toplumumuzda bulunmaz; bazıları ise sadece sınırlı bir biçimde bulunur. Ben, onları kabaca üç gruba ayırıyorum, bunlar kısmen birbiriyle örtüşür; ekonomik özgürlükler, politik özgürlükler, zihinsel (entellektüel) ve ahlaksal (veya kültürel) özgürlükler.

Listede her özgürlüğün yorumlanmasına yer veremedim. Değişik özgürlükler arasındaki bağıntıyı tartışmak için bir kimse saatlerce zaman harcamalıdır; belki bu, tam bir akademik dönemi kapsayabilir. Ben burada sadece birkaç tartışma noktası seçtim.

Çeşitli Aktivite Alanlarında Bulunabilen, İstedğimiz Bir Şeyi Yapabilme veya Yapamamaya İlişkin Bazı Önemli Özgürlüklerin Bir Kataloğu

Ekonomik Özgürlükler

Çalışma Özgürlüğü: Herhangi bir meslekte çalışma veya hiç çalışmama özgürlüğü.

Girişim Özgürlüğü: Herhangi bir kaynak türünü, herhangi bir üretim dalında kullanma özgürlüğü.

Ticaret Özgürlüğü: Herhangi bir kalite ve türdeki malları taşıma, ithal etme ve ihraç etme özgürlüğü.

Göç Etme Özgürlüğü: İkametgâhını yurt dışına veya ülkedeki herhangi bir yere nakletme özgürlüğü.

Sözleşme Özgürlüğü: Hata, hile ve zora başvurmaksızın, bir kimsenin diğerleriyle herhangi bir bağlayıcı sözleşmeyi yapabileceği özgürlüğü.

Rekabet ve Giriş Özgürlüğü: Şiddet, hile ve aldatmaya başvurmaksızın, bir kimsenin sanayi, ticaret veya piyasaya girme ve herhangi bir biçimde rekabet etme özgürlüğü.

Tüketicinin Tercih Özgürlüğü: Bir kimsenin kendi satın alma gücünü, tercih ettiği mal ve hizmetler için o mal ve hizmetler talebinin yansıttığı fiyatlara uygun olarak kullanabilme ve onların üretimi için gerekli olan kaynakları sağlama özgürlüğü.

Meslek Seçme Özgürlüğü: Bir kimsenin kendi emek gücü ve kabiliyetlerini, tercih ettiği herhangi bir meslekte sözkonusu emeğin arzının yansıttığı ücretlere uygun olarak kullanabilme ve katkıda bulunduğu ürünleri talep edebilme özgürlüğü.

İşbirliği Yapma (Koalisyon Yapma) ve İttifak Yapma Özgürlüğü: Başkalarına zarar ver-

meden, bir kimsenin herhangi bir amaç için başka birisiyle işbirliği yapma özgürlüğü.

Siyasal Özgürlükler

İşbirliği Yapma (Koalisyon Yapma) ve İttifak Yapma Özgürlüğü: (Yukarıdaki kategoride açıklandı.)

Toplantı Yapma Özgürlüğü: Bir kimsenin, herhangi bir konuyu tartışmak ve açıklamak için bir toplantı yapma veya bir toplantıya katılma özgürlüğü.

Oy Verme Özgürlüğü: Periyodik seçim ve referandumlarda, bir kimsenin oyunu gizli bir oylamada serbestçe kullanabilme özgürlüğü.

İsyan (Karşı Çıkma) Özgürlüğü: Bir kimsenin, temel özgürlükleri reddeden bir yönetime karşı gelme, onu devirme özgürlüğü.

Düşünce ve Açıklama Yapma Özgürlüğü: Sanatta, müzikte ve diğer alanlarda bir kimsenin yazma, düşünme ve açıklama yapma özgürlüğü.

İfade Özgürlüğü: Bir kimsenin istediği herhangi bir konuda özel ve kamuya açık olarak konuşma özgürlüğü.

Basın Özgürlüğü: Bir kimsenin herhangi bir şeyi basma, yayımlama ve istediği yolla dağıtma özgürlüğü.

Özel (Mahremiyet) Alan Özgürlüğü: Bir kimsenin, izin vermediği herhangi bir kimsenin kontrol ve öğrenmesine maruz kalmadan çalışma, oynama, dinlenme, sohbet etme ve haber alma özgürlüğü.

Zihinsel ve Ahlâksal Özgürlükler

Düşünce ve Açıklama Yapma Özgürlüğü: (Bir önceki kategoride açıklandı.)

İfade Özgürlüğü: (Bir önceki kategoride açıklandı.)

Basın Özgürlüğü: (Bir önceki kategoride açıklandı.)

Özel (Mahremiyet) Alan Özgürlüğü: (Bir önceki kategoride açıklandı.)

Uymama ve Özgün Olma Özgürlüğü: Başka kimseler için yanlış ve saçma olsa bile, bir kimsenin görüntüde, alışkanlıklarda ve yaşam tarzlarında diğerlerinden farklı olma özgürlüğü.

Öğretme Özgürlüğü: Bir kimsenin, herhangi bir konuyu, olguyu, düşüncüyü ve metodu öğretme özgürlüğü.

Araştırma Özgürlüğü: Herhangi bir konuyu herhangi bir metodla araştırma özgürlüğü.

Öğrenme Özgürlüğü: Herhangi bir konuyu inceleme veya o konuda bir konferansa katılma özgürlüğü.

Din Özgürlüğü: Bir kimsenin istediği bir biçimde ibadet etme veya hiç ibadet etmeme özgürlüğü.

Vicdan Özgürlüğü: Bir kimsenin vicdanına ters düşen bir şeyi yapmayı reddetme özgürlüğü.

Ekonomik Özgürlükler

Listede gösterilen iki ekonomik özgürlükten tüketim ve mesleğin özgürce seçimi ya salt belirli sınırlamaların, yasaklamaların ve diğer engellerin olmaması anlamında sadece biçimsel bir tarzda anlaşılabilir ya da daha kapsayıcı olarak, rekabet koşulları altında arz ve talep hukukunun mükemmelen gerçekleşmesini garanti eden fiyat mekanizmasının işleyişi olarak anlaşılabilir. Eğer bu iki özgürlüğün seçimi sadece biçimsel olsaydı, bunlar, bir diktatörün baştan aşağıya koyduğu merkezi plânlamacı ekonomiyle uyum içinde olurlardı. Varsayalım ki diktatör, ulus için neyin iyi olduğu ve her maldan ne kadar üretilmesi gerektiğine ilişkin kendi değerlendirmesine dayanarak karar vermektedir. O bu kararını, ya zora dayanarak veya fiyat mekanizmasını kullanarak gerçekleştirebilir: O, plânlanmış

çıkıtıyı üretecek her sanayinin gereğinden ne fazla ne de daha az işçi çekecek ücretler koyabilir; yine o, plânlanmış ürününü dağıtabileceğinden ne fazla ne de daha az tüketiciyi çekecek ölçüde fiyatları saptayabilir. O zaman diktatör, çeşitli sanayilerde yüksek karlar ve ciddi düşüşlerin olduğunu görecektir ve o, bu durumu vergiler ve yardımlarla kotarabilecektir. Ne işçi ne de tüketici kendi seçimini takip etmekten engellendiğini bilmeye gereksinim duymaz. Yine bu sistem içinde biz biliriz ki, meslek ve tüketim kalıpları tüketicilerin ve işçilerin tercihlerini değil, diktatör plânlamacının arzusunu yansıtır. Ücret oranları ve fiyatların, her meslekteki iş arzı ile her endüstrideki ürün taleplerini yansımaları anlamında birbirleriyle tutarlı oldukları zaman ancak biz tam anlamıyla tercih (seçim) özgürlüğünün olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, tüketim ve meslek özgürlüklerinin seçimi kendi alanlarında o kadar kapsayıcıdır ki, onlar bizim kataloğumuzda diğer birçok ekonomik özgürlükleri de kapsarlar veya gerektirirler.

Serbest rekabeti, sanayiye girmede bir sınırlamanın olmaması (piyasa, arz ve talepler üzerinde güç ve baskı anlamına gelen hiçbir çağrışımın olmaması) olarak anlarsak, bu serbest girişimle başka bir örtüşme, hatta aynı olma durumudur.

Diğer yandan, ekonomik alan içindeki özgürlüklerin, birbiriyle ciddi uyumsuzlukları vardır. İşbirliği yapma (koalisyon yapma) ve sözleşme özgürlüğü, çalışma ve girişim özgürlüğünü ve dolayısıyla tüketim ve meslek seçme özgürlüklerini sınırlamak için kullanılabilir. İşçi veya işveren birliklerinin, endüstrilere ve mesleklere girişi kısıtlayan tekelci durumlar yarattıklarına ilişkin çok örnek biliriz.

Günümüzde işbirliği yapma özgürlüğü, tek başına tüm güçlü emek tekellerini yaratmamıştır; aktif yönetim müdahaleleri ve

özel zorlayıcı faaliyetleri bastırmaya dönük başarısızlık bu süreçte yardımcı olmuştur. Fakat işçi sendikaları gücü ellerine geçirdikten sonra, salt işbirliği ve sözleşme yapma özgürlüğünü kullanarak tekelciliği sürdürebilir ve kullanabilirler (çalışma ve meslek seçme özgürlüğünü kısıtlamak için). Bundan dolayı, bazı sınırlamalar, ihlal edilmiş özgürlükleri artırmak amacıyla, sendikalar ve işverenler arasındaki sözleşme özgürlüğünde meydana gelmiştir. Fakat, bu sonuca yönelik yasaların başarılı olduklarını kim söyleyebilir? Birçok sendika, işbirliği ve sözleşme özgürlüğünü, çalışma özgürlüğünü kısıtlayacak biçimde kötüce kullanır. Bu problemin pratik bir çözümü görünmemektedir.

İşadamlarının, sözleşme özgürlüğünü ticaret ve girişle ilgili idarî sınırlamalarla birlikte kullanmaları, serbest girişimin sınırlanması sonucunu doğurmaktadır. Hükümetlerin tarife, kota, lisans ve diğer önlemler yoluyla yerli ve yabancı rekabet üzerine koydukları sınırlamaların kaldırılması yoluyla ticaret ve girişi serbest bırakmak, problemi büyük ölçüde çözebilir. Hükümet desteği olmadan, işadamlarının, girişim ve rekabet özgürlüğünü ciddi olarak sınırlamak için kendi sözleşme özgürlüklerini kullanabilme yetenekleri muhtemelen yoktur. Fakat işaret edilen yönde hükümetlerin herhangi bir şey yapmaya hazır olduklarına dair hiçbir işaret yoktur; bundan dolayı özgürlük çatışmaları devam eder.

Siyasal Özgürlükler

Siyasal alandaki çeşitli özgürlükler arasındaki uyumsuzluklar daha azdır; fakat bu özgürlüklerin bazıları Birleşik Devletler'de dahi azaltılmış veya ortadan kaldırılmıştır. İsyan (karşı gelme) özgürlüğünün kurucu babaları, önceki hükümeti (yönetimi) başarıyla devirdikten sonra bu özgürlük kavramına başvurdu-

lar. Bu özgürlük, cumhuriyetin erken yıllarında sık sık zikredilmiş ve kutsanmıştır. Birçok devlet anayasası isyan (karşı gelme) özgürlüğünü temel insan hakları arasında saymıştır ve Abraham Lincoln, ilk göreve başladığı zaman yaptığı konuşmada bu ilkeyi şu sözlerle teyit etmiştir: "Her ne zaman halk mevcut yönetimden usanırsa, onu değiştirecek anayasal hakkını veya onu dağıtacak veya yıkacak isyan hakkını kullanabilir."

Halkın usandığı bir yönetimi devirmesini sağlayan "isyan özgürlüğü", tuhaf bir düşüncedir. Halkın yüzde kaç memnuniyetsizlik içinde bulunmuş olmalıdır? Devlet, büyüğü çözülmüş bir azınlığa, hukuken seçilmiş bir yönetimi şiddet kullanarak devirecek "yasal bir hak" verir mi? Bir kimse bir yönetimden böyle bir şiddeti bastırarak girişimde bulunmayacağını makul olarak bekleyebilir mi? Zannediyorum ki, bu düşüncenin kurucu babaları ve daha sonra da Lincoln'un, halkın "isyan özgürlüğü" ve "ihtilâl hakkı"ndan kast ettikleri şey, temel özgürlükleri reddeden bir yönetim değişikliğini sağlayacak hukuksal araçların tümünün başarısız olduğu durumlarda, kendisiyle baskıya karşı gelinecek "ahlâksal bir hak"tır. Hukuksal olarak seçilmiş ve özgürlüklere saygı duyan bir yönetimin şiddet yoluyla değiştirilmesini makul olan bir kimse desteklemez. Bununla birlikte, barışçıl değişikliğin olanaklı olması gerektiğinden, bir yönetim ve yönetim biçiminin değiştirilmesini savunma özgürlüğü geçerli bir durum olarak kalmalıdır. Elbette böyle bir özgürlüğün, ifade, basın ve öğretim özgürlükleriyle yakın ilişkisi vardır. Ben daha ileri gitmeye eğilimliyim ve bu özgürlüklerin, açık ve yakın bir tehlikeyi doğuracak biçimde öldürücü silâhlarla savunulmadığı sürece şiddete dayanan bir ihtilâli de içermesinden yanayım. Reformları gerçekleştirecek uysal, sabırlı ve barışçıl prosedürlerin savunulmasına karşı gelindiği ve makul bir gerek-

çenin bulunduğu bir durumda bir şiddet ayaklanmasının savunulması, doğru demokratik bir yönetim biçiminde vatandaşlara verilmiş özgürlükler arasındadır.

Ne yazık ki benim sunduğum katalog, siyasal özgürlükler alanında tam değildir. Ateşli silâhlara sahip olma özgürlüğü bu günlerde Birleşik Devletler’de çok tartışılmaktadır. Erken zamanlarda bu, bir demokraside vatandaşların sahip olması gerektiği önemli bir hak olarak görülürdü; son zamanlarda suçlu ve çıldırmış kişilerin ateşli silâhlara sahip olmaları, diğer insanların yaşama, çalışma ve mülk elde etme gibi özgürlüklerini azaltmıştır. Ateşli silâhlara sahip olmanın görece önemi konusundaki bir evrim, onların kötüye kullanımı ve zararlara neden olmaları ihtimalini gözönünde bulundurur. Kişisel alışkanlıklar, yerel gelenekler, spor sevgisi ve diğer başka şeylerin, bazı insanların silahlarını diğer insanların da yaşamlarını terk etmesinin önemine ilişkin karşılıklı evrimle ilişkisi vardır. Çelişen bu değerler arasında bir uzlaşmanın emredici olduğu ve ateşli silâhlara sahip olmanın üzerindeki bazı sınırlamalara kuvvetlice işaret edildiği görülmektedir.

Burada az şey söylenebilmesine karşın, oy kullanma özgürlüğü hakkında çok şey söylenmelidir. Benim tanımım açısından bu, periyodik olarak yinelenen seçimlerde özgür ve gizli olarak oy verme hakkıdır. Eğer bir sahtelik yapılmazsa, oylamanın gizliliği hakkın bütünsel bir parçasıdır. Ancak, yaş, akıl sahibi olmak, sürekli ikametgâh ve okur yazarlık konularıyla ilgili sınırlamalarda ciddi sorunlar vardır. Bunların sonuncusuyla ilgili olarak, bir kimse ilk etapta okur yazar olmayı oy verme hakkı için bir koşul olarak görebilir. Fakat, okullara girişin sınırlandırılması ve kısıtlanması büyük bir halk kesiminin cahil kalması sonucunu doğurursa, böyle insanlar sürekli olarak oy verme hakkından mahrum mu kalacaktır?

On yıllar sonra yabancı egemenliğinden sonra bağımsızlığına henüz kavuşmuş birçok ulusun görüşleri açısından, bireysel politik özgürlük sorunu ve sınırlı politik deneyim içinde halk için demokratik seçim ve okuma yazma oranının düşüklüğü, bazı kere trajik karmaşıklık yaratır. Olabilir; demokrasi yalnızca aldatıcı önerilerle gerçek programları birbirinden ayırt edebilecek bilgilendirilmiş halk için geçerlidir. Siyasal aklın uygulama ile, ama yalnızca uygulama ile kazanılabileceği dahi doğru olabilir; öyleki bunu elde etmek için pahalı bir eğitim sürecinin kabul edilmesi gerekir.

Oldukça nadir düşünülmüş olmakla beraber, bireysel özgürlüklerle kolektif özgürlükler arasında muhtemel bir çatışmanın olduğuna ilişkin bir görüş vardır. Sömürge yönetiminden kurtulma, genellikle kişisel özgürlüklerin şiddetli sınırlandırılması ile ilişkilendirilir. Yeni Afrika’dan örnekler hatırlanırsa, orada ulusal bağımsızlık er geç politik ve zihinsel özgürlüklerin kısıtlanmasını doğurmuştur. Ulus için yeni “özgürlük” onun vatandaşları için daha az özgürlük anlamına gelirse, bu aşağı yukarı, kendi halkını bastırma ya dönük “yönetimin özgürlüğü” olarak adlandırılabilir. Açık semantik analizler, “bağımsızlık” veya “özerklik” sözcüklerini kolektivite için kullanır, “özgürlük” sözcüğünü ise birey için saklar. O zaman daha açık olarak anlaşılabilir olacaktır ki, yabancı bir güçten bağımsızlığı kazanma anlamında ulusal “kurtuluş”, halkın köleleştirilmesine (illeberation) yol açabilir.

Bu sorunlara ilişkin olmak üzere, çok ciddi bir önyargı izlenimi vermiş olabilirim. Gerçekten iki mantığa sahip olduğumu kabul edebilir miyim? Mill’in, “vahşiler” için özgürlük olamaz biçimindeki yargısını hatırlamalıyım. Bu kaba sözcüğün yerine “zihinsel ve politik yönden ham olan halk”ı koyalım ve tam bir demokrasinin böyle halklar

için çok uygun bir sistem olamayacağı önermesi üzerinde düşünelim; örnek olarak, sınırsız oy hakkı ve ülkeyi yönetecek insanları seçme hakkı, diğer birçok özgürlüğün ve ekonominin gelişme şansının tahribine yol açabilir. Komünist, sosyalist ve kapitalist ülkeler, gelişme programlarının gerçekleşmesine izin vermek için siyasal özgürlüklerin reddi yoluna gitmişlerdir. Muhtemelen şimdi ise tam tersi bir izlenim vermekteyim. Bunu bilinçli olarak yapmaktayım; çünkü zor tercihleri ile farklı özgürlükler arasındaki çatışmaları ve özgürlükler ile diğer toplumsal amaçlar arasındaki çelişkileri görmek zorundayız.

Son yıllarda, çok temel siyasal (ve hatta ahlâksal) özgürlüklerden olan özel yaşamın gizliliğine ilişkin hak, birçok bakımdan kuşatılmıştır. Telefon iletişimi dinlenmekte, postalar durdurulmakta, insanlar gizli tutmak istedikleri konular hakkında tanıklığa zorlanmakta ve vatandaşlar siyasal kanaatleri yüzünden sorgulanmaktadır. Mahremiyet özgürlüğünün saygın olduğu bu durumlara hiç kimse karışmamalıdır.

Ahlâksal (Moral) ve Zihinsel Özgürlükler

Ahlâksal alanda, itaat etmeme (uymama) ve özgün olma özgürlüğüne hiçbir zaman yüksek derecede saygı gösterilmemiştir. Bir yüzyıldan daha önce J. S. Mill, bireysel özgürlüğün garantisi bakımından diğer uluslardan daha ileri giden İngiliz halkının itaatsizleri için baskıya ve tepkiye uğramaksızın farklı olma özgürlüğünü uygun görmemiştir. Bizler bu sonuç bakımından olgunlaşmadık; itaatsizlik kamununun eleştirisine, sosyal sürgüne ve birçok bakımdan hukuksal cezalara bağlıdır.

Benim kataloğumdaki diğer üç özgürlük, öğretme, araştırma ve öğrenme özgürlüğü genellikle akademik özgürlük bağlamında tartışılır. Bu konu hakkında 1955 yılında

(Amerikan Üniversite Profesörleri Derneğinin Bülteninde) bir deneme yayımladım ve bu konuda kapsamlı bir makale yazmayı üstlendim. (Encyclopedia of Education'un bir sonraki sayısında yayımlandı.) Bu kısa dönemde akademik alanın nasıl bu kadar çok değiştiği şaşırtıcıdır. Akademik özgürlüğün, 1955'te komünist devrim tehlikesiyle alarma geçen ve tam bir öğretim özgürlüğü sisteminde kendilerini güvensiz hissedenler tarafından çok kötüye kullanıldığını tartıştım. 1969'da akademik özgürlüğe en büyük tehdit ne muhafazakâr milletvekillerinden ne de uysal idarecilerden geldi; bu tehdit, bir akademik geleneğin kurulmasına kuşkuyla ve hoşgörüsüzlükle yaklaşan coşkulu ve militan öğrencilerden geldi. Burada bu konu hakkında daha fazla yazmaktansa, münhasıran akademik özgürlük konusunu ele aldığım iki yayına yollama yapabilirim. (Bu yayınlar yukarıda zikredildi. çn.)

Belki vicdan özgürlüğü konusunda tam bir tek sözcük söylemeliyim. 1950'lerin başlarından şimdiye kadar olan zamandan daha çok, bizim toplumumuzun bu özgürlüğe büyük ölçüde saygı gösterdiği zamanlar vardı. Birleşik Devletlerde Joseph McCarthy döneminde, orduya katılmayı, bayrağı selamlamayı ve kendi vicdanlarının onaylamadığı ve fakat hükümetin zorunlu tuttuğu şeyleri yapmayı reddedenler, şiddetli sosyal, ekonomik ve hatta hukuksal cezalara maruz kaldılar.

Özgürlüklerin Seçimi

Değişik özgürlükler arasındaki iç ilişki üzerine vurgu yaptım; bunlar ya birbirleriyle çelişir veya birbirlerini teyit ederler. Çelişkiler bir liberali değişik özgürlükler arasında tercih yapmaya zorlarlar veya en azından o liberal, çelişen özgürlüklerin çeşitli derecelerde gerçekleşmesini ister. Bu liberteryenler arası uyumsuzlıklardan (çelişkilerden) ayrı olarak, bir de çeşitli özgürlüklerle diğer sosyal amaç-

lar arasında uyumsuzluklar vardır. Örneğin, daha çok gelir eşitliği, sosyal güvenlik ve ulusal güvenlik gibi amaçlar, bazı özgürlükler bir ölçüye kadar feda edilmeden takip edilemez. Bu çelişkiler, bir liberali belirli özgürlükler arasında bir tercih yapmaya veya onlardan yüksek dereceli olanlarını seçmeye zorlar. Aşırı liberteryenler, yarışan sosyal amaçların elde edilmesi için çok fazla ödün vermeye istekli değildirler; Amerikan "liberal"i (bu incelemenin başında tanımlanan alışılmış anlamıyla), daha çok gelir eşitliği ve sosyal güvenlik elde etmek için birçok ekonomik özgürlüğü feda etmeye hazırdır; bazı çekingen liberaller, ulusal güvenlik uğruna ekonomik, siyasal ve zihinsel özgürlüklerden vazgeçmeye hazırdırlar; bazı ekonomik liberaller de, zihinsel özgürlüklerin siyasal eylem yoluyla ekonomik özgürlükleri tehlikeye düşüreceklerse, bunları (zihinsel özgürlükleri) sınırlama eğilimindedirler.

Bu koşullar altında, liberalizmin mensuplarının değişik yönere ayrılmasını sürpriz bulmayız. Bir kimse, çekingenlik ile liberalizmin uyuşmadığını ve bundan dolayı, açık ve yakın bir tehlikenin bulunmadığı koşullarda daha fazla ulusal güvenlik için özgürlükleri feda edenlerin, samimi liberaller olmadıklarını söyleyebilir. Muhtemelen bir kimse, eşitlik ile liberalizmin büyük ölçüde çeliştiğini ve bundan dolayı, daha fazla ekonomik eşitlik ve sosyal güvenlik için özgürlükleri feda edenlerin samimi liberal olmadıklarını söyleyebilir. Fakat bir kimse bu bakış açılarını benimse bile, pür liberal veya liberteryenlerin dahi, uygun tercih ve özgürlüklerin dengelenmesi üzerinde anlaşmalarını engelleyecek yeterli çelişkiler (uyumsuzluklar) varlıklarını sürdürecektir.

Bana göre en üzücü ayrılık, ekonomik özgürlüklere çok az saygı gösteren zihinsel (entellektüel) liberallerin kendi arasında ve zihinsel özgürlüklere çok az saygı gösteren ekonomik liberallerin kendi arasında ortaya

çıkılmaktadır. Gerçekten, serbest girişim ve serbest piyasanın sınırlanmasından rahatsız olan zihinsel (entellektüel) liberaller ile mal ve hizmetlerin tüketicilere arz edilmesinde çok daha fazla merkezî plânlamanın yapılmasını isteyen zihinsel liberaller de vardır. Diğer yandan, zıt kanaatlere sahip bir öğretmenin susturulmasını istemeyen ekonomik liberaller ile düşüncelerin üniversite öğrencilerine sunulmasında güçlü bir plânlama dozunu kabul eden ekonomik liberaller de vardır.

Bu liberal olmayan liberaller veya yarı liberaller birbirlerini "faşist" ve "komünist" olarak isimlendirirler ve suçlarlar; onların durumu makul bir gerekçeyle rasyonalize edilebilir. Bir ekonomik liberal, ekonomik özgürlüklerin çok daha fazla etkin bir örgütlenmeyi sağladığına, sadece refah değil ve fakat siyasal özgürlüklerin sürdürülmesini de sağladığına inanır. Bu inancı paylaşıyorum. Bir toplum uzun dönemde, çok geniş bir ekonomik özgürlük alanı olmadan bütün liberallerin değer verdiği siyasal özgürlükleri elde edemez. Bununla birlikte, seçkin bir ekonomik liberal buradan daha ileri giderek, antiliberal ekonomi öğretisinin, sosyalist müdahalelerin yayılmasına ve sadece siyasal özgürlüklerin sınırlanmasıyla gerçekleştirilebilen merkezî ekonomik plânlamacılığın ortaya çıkmasına neden olacağını ileri sürer. O, böyle gelişmeleri engellemek için, "yıkıcı" olarak gördüğü öğretinin engellenmesinin emredici olduğu sonucuna varmaktadır.

Zihinsel (entellektüel) liberal, bolluğun ortasında sefaletin insanî nedenlerle hoşgörülemezliğine ve üstelik bunun devrimci hareketler için uygun bir temel sağladığına kanidir. Bu kanıyı paylaşıyorum. Yatıştırmak için ekonomik olarak çaba harcanabilen bir ızdırabı hoşgören bir toplum, sistemin tümünü yıkacak hareketlere direnç gösteremez. Bununla birlikte, seçkin bir zihinsel (entellektüel) liberal buradan hareketle, serbest gi-

rişimin herkes için refahı sağlayan çabalarla telif edilemez olduğunu ve bundan dolayı ekonomik eşitsizlikleri giderecek çabaların siyasal özgürlükleri yok edecek düşmanlıkları tahrik edeceğini ileri sürer. O, sosyal adalet ve hatta politik özgürlükler uğruna ekonomik özgürlükleri kısıtlayan önlemlerin emredici olduğu sonucuna varır.

Bu iki yarı-liberalizmin, özgürlüğe olan inançlarının yokluğundan muzdarip olduklarını ileri sürüyorum. Zihinsel özgürlüğe güvenmeyen ekonomik liberaller ile ekonomik özgürlüğe güvenmeyen zihinsel (entellektüel) liberaller, temel özgürlük düşüncesinin anlaşılmasında eşit derecede malûldürler. Emin olalım ki her liberal pozisyon, yarışan özgürlüklerin kaçınılmaz çelişkisinden dolayı kendi içerisinde biraz uzlaşma içerir. Hatta en iyi bir liberal bile, örneğin sivil özgürlüklere en yüksek önemi atfedip diğerlerine kendi değerler sisteminde daha az yer vererek bir özgürlük hiyerarşisini kabul eder. Fakat o, hiçbir zaman diğerlerinin değerli buldukları özgürlüklerden herhangi birini görmezlikten gelemez, aleyhinde bulunamaz, ona güvensizlik edemez ve onu dışarıda bırakamaz.

Bu bizi, pür ve çok yönlü bir liberal tanımına götürür mü? Gerçek olarak değil. Belki bir liberalin, özgürlüğü diğer sosyal amaçlardan daha değerli tutan, diğerlerinin özgürlüklerinin tam olarak gerçekleşmesi için ödenmesi gereken fiyat hariç olmak üze-

re ekonomik, siyasal ve zihinsel özgürlüklerin sınırlandırılmasına hiçbir zaman rıza göstermeyen biri olduğunu söyleyebiliriz. O, bu fiyatın ödenmesinin önemli olduğunu kanıtlanmalıdır; o, her zaman kendinin ve diğerlerinin durumunu yeniden gözden geçermeye hazır olmalıdır; ve o maddî refahı özgürlüğün üstünde tutmamalıdır.

Ben herhangi bir kimsenin liberal olması gerektiğini söyleyemem; ben hiç kimsenin özgürlüğü sevmesi gerektiğini veya özgürlüğü maddî refahın üstünde tutması gerektiğini söyleyemem; bir kimseden, fakirler için refah ve güvenliğin geliştirilmesini ihmal etmesi gerektiğini isteyemem. Ben sadece bir kimsenin kendisini böyle programları geliştirecek bir liberal olarak açıklamasını söyleyebilirim. Gıda özgürlük değildir; özgürlük de gıda değildir. Tıbbî koruma özgürlük değildir; özgürlük de tıbbî koruma değildir. Fakirlere gıda ve tıbbî koruma sağlamak arzu edilen bir şeydir, fakat bu programları savunurken "liberalizm" terimini kötüye kullanmayalım.

* "Liberalism and Choice of Freedoms", *Roads to Freedom: Essays in Honor of Friedrich A. von Hayek*, (eds.) E. Streissler, G. Haberler, F. A. Lutz, and F. Machlup, London: Routledge and Kegan Paul, 1969.

Çeviren : Sururi Aktaş